

Л.Т. Шевчук, Г.О. Комарницька

Львівський урбокластер як інструмент активізації розвитку метрополійних функцій міста Львова

Проаналізовано особливості урбанізаційних процесів та їх можливий розвиток від агломерування через кластеризацію до метрополізації. Розкрито суть поняття урбокластера як інноваційної структури регулювання урбанізаційних процесів в регіоні. Виходячи з особливостей сучасного трактування процесів кластеризації в територіальних суспільних системах та з урахуванням актуальних тенденцій розвитку урбанізації в Україні, запропоновано концепцію створення урбокластерів у Львівській області як організаційно-адміністративної просторової урбанізаційної форми, що в перспективі трансформується в метрополію. Окреслено перспективи подальших досліджень перебігу урбанізаційних процесів.

Ключові слова: урбанізаційні процеси, агломерація, урбокластер, метрополія, метрополійні функції, метрополійний простір, розвиток, регулювання.

Постановка проблеми. В наш час в Україні трансформувалися урбанізаційні процеси: змінилася роль великих міст у територіальній організації суспільства, загальмувався ріст в їх існуючих межах, деформувалося поширення міського способу життя на як на прилеглі, так і на віддалені території у напрямку зміцнення девіантних тенденцій його впливу на периферійне населення. Все це актуалізує дослідження таких процесів з метою зміцнення міст – полюсів росту в системі розселення та активізації економічної діяльності в регіонах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча теоретичні та методологічні аспекти урбанізації перманентно перебували в центр уваги дослідників ХХ ст. і розкриті в працях таких вчених, як Ф.Д. Заставний, С.С. Мохначук, Л.М. Корецький, П.С. Коваленко, В.М. Кубійович, Ю.І. Пітюренко, А.В. Степаненко, Г.Г. Старостенко, Д.М. Стеченко, М.Ф. Тимчук, М.І. Фашевський, С.С. Фомін, О.І. Шаблій, Л.Т. Шевчук та ін., але сьогодні, внаслідок посилення впливу урбанізації на соціально-економічний розвиток країни та її регіонів, ці питання набули особливої гостроти, що зумовлює необхідність подальших всебічних досліджень проблем урбанізації.

© Л.Т. Шевчук, Г.О. Комарницька, 2013.

Виклад основного матеріалу. В наш час, незважаючи на кількісні втрати міського населення, продовжується процес утворення агломерацій, який виражається у посиленні зв'язків між найбільшими містами та прилеглою до них територією на основі трудових міграцій, спільних ринків праці, землі, фінансових ресурсів тощо.

У другій половині ХХ ст. сформувалися відповідні до особливостей господарювання ознаки агломерування. Вони окреслені М. Лесечком, який спирався на три основні риси агломерування того часу: територіальну близькість населених пунктів та передумови до їх подальшого зростання і злиття за спільністю виробничих, трудових та культурно-побутових зв'язків; щільність населення в межах агломерації; обмеженість вільних територій в центрі агломерації [2, с. 48].

Сьогодні епоха старого, індустріального агломерування відходить у минуле, змінюючись новим, постіндустріальним агломеруванням, коли злиття поселень відбувається не завдяки екстенсивному розвитку промисловості завдяки будівництву промислових підприємств і розширенню промислових зон, а у зв'язку з розвитком нових функцій – житлової, туристичної, освітньої тощо. Найяскравішими прикладами таких агломерацій є Київська, Харківська, до певної міри Одеська, Львівська. Субурбанізаційний відтік заможного населення у приміську зону, будівництво котеджних містечок та реорганізація прилеглих до міста сіл сприяють виникненню агломеративних форм навіть біля набагато менших міст у традиційно-сільських регіонах (Вінниця, Тернопіль, Житомир), хоча повноцінними міськими агломераціями в класичному розумінні цього поняття вони не є. В індустріальних регіонах сходу зачатки нового постіндустріального агломерування поєднуються із традиційним промисловим агломеруванням [5].

Сказане засвідчує, що агломерування є об'єктивним процесом, якого не уникнути. Але це не означає, що його не потрібно вивчати. Адже, тільки результати наукових досліджень дозволять поліпшити управління перебігом агломераційних процесів та подальшою їх трансформацією, яка має завершитися більш досконаліми просторовими формами урбанізаційних утворень.

Важливими інноваційними факторами виникнення більш досконалих просторових формами урбанізаційних утворень стали явища соціогетеротопії (утворення нових соціальних об'єктів, виникнення новітніх процесів у незвичних для них місцях) і економікогетеротопії (утворення нових економічних об'єктів та процесів у незвичних для них місцях), які

зароджувалися в регіоні в результаті соціально-економічних наслідків маргіналізаційних, конкуренційних та інноваційних територіально-структурних процесів; до таких факторів слід віднести і гіперплазійну (гіперплазія – збільшення числа структурних елементів) локалізацію новітніх форм концентрації виробничої діяльності як наслідку активізації керованості логістичними потоками у регіоні та підвищення їх конкурентоздатності [8].

В результаті, великі міста, судячи із закордонного досвіду, можуть трансформуватися у більш прогресивну просторову урбанізаційну форму, порівняно з агломерацією, – у метрополію.

При цьому слід мати на увазі, що якщо агломерація – це урбанізована просторова форма, яка утворилася в результаті зникнення меж між поселеннями в результаті будівництва нових фізичних, тобто матеріальних об'єктів, і яка, як правило, не має чітко окреслених офіційно встановлених меж, то метрополія – це ядро агломерації – велике місто з метрополійним простором – зоною його впливу, границі якої можна визначити в перспективі, встановивши радіус поширення основних функцій такого міста.

Отже, метрополія виникає на базі агломерації, є її органічним перетворенням, що засвідчує про об'єктивність виникнення і функціонування метрополії. На сьогоднішній день в Україні немає сформованих метрополій. Але, багатьом містам, насамперед великим, притаманні метрополійні функції.

Одним з таких міст є Львів – велике місто з унікальними метрополійними функціями, яке на сьогоднішній день представляє собою вищу форму просторової організації населення в соціально-економічному просторі Західного регіону України. За роки незалежності метрополійні функції Львова суттєво трансформувалися: окремі з них згорнулися, інші стали стійкішими і поширилися не тільки на регіональному, але й на міжрегіональному рівнях. Одночасно у Львові з'явилися інноваційні метрополійні функції, що приваблює до нього нові ресурси (людські, фінансові, матеріальні тощо). Розвиток цих їх функцій є соціально-економічним наслідком поглиблення процесів урбанізації, які лежать в основі творення нових форм просторової організації суспільства. Важливо, щоб ці зміни були сприятливими з огляду на формування середовища життєдіяльності населення. Саме тому відзначені процеси притягають увагу дослідників різних галузей знань.

При вивченні та прогнозуванні розвитку метрополійних функцій міста Львова доцільно використати зарубіжний досвід у сфері роз-

робки нормативно-правових актів, що стосуються проблематики розвитку метрополійних міст, наприклад, Рекомендацію 228 (2007 р.) щодо Додаткового протоколу до «Європейської хартії місцевого самоврядування», яка стала узагальненням усього існуючого у Раді Європи комплексу стандартів, правил і документів про тлумачення хартії, прийнятих Комітетом міністрів і Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи; «Європейську хартію міст – II: Маніфест нової урбаністики» тощо. Адже названі та інші подібні документи визначають політику регулювання регіонального та місцевого розвитку в країнах ЄС, виділяючи міста-метрополії та метрополійні ареали, яким відведена центральна роль у формуванні соціального й економічного розвитку людства.

Зазначимо, що в наш час почала викристалізовуватися теоретико-методологічна база для дослідження метрополій та їх функцій в Україні. При цьому, на особливу увагу заслуговує дослідження метрополійних функцій міста Львова, оскільки саме це місто є унікальним ядром науково-технічного прогресу, єдиним вогнищем дифузії територіально-структурних процесів надрегіонального рівня, спрямованих в периферійну зону Західного соціально-економічного регіону України.

Львів – це місто із високим рівнем розвитку метрополійних функцій, які поширюють свій вплив далеко за межі адміністративної області. Львів є метрополійним містом, столицею Галичини, культурною столицею, малим Парижем, ворітьми в Європу, містом, яке в найближчій перспективі може подолати за кількістю мешканців мільйонний рубіж. Але, сьогодні сформувався ряд проблем розвитку метрополійних функцій цього міста. Проблеми розвитку метрополійних функцій міста Львова полягають в ускладненні зв'язків між ним та периферією. При цьому відбувається обмін товарами, ресурсами, інформацією людьми, який не завжди є еквівалентним, що в результаті призводить до трансформації функцій міста.

На сьогоднішній день вкрай важливим завданням є поглиблене вивчення проблеми розвитку метрополійних функцій міста Львова, які повинні бути в центрі уваги управлінців, вчених, соціологів, спеціалістів різних царин знань. Необхідно приділити їм увагу в нових і при перегляді раніше розробленої науково-дослідної, програмно-прогнозної і проектної документації. Без розв'язання цього питання неможливо розробити заходи, спрямовані на активізацію розвитку метрополійних функцій Львова та його перетворення в метрополію, здатну трансформувати в прогресивному

напрямку територіальну організацію Львівської області й усього Західного регіону України загалом.

Припускаємо, що такі заходи можна було б розробити в контексті концепції кластеризації. Ця концепція є перспективним напрямком у сучасній економічній науці, що акцентує увагу на актуальних тенденціях розвитку постіндустріальної економіки. Її теоретико-методологічні основи викладені у працях таких вітчизняних учених як Н.Г. Каніщенко, І.В. Лисенко, П.Т. Саблук, Г.М. Самійленко, І.В. Сандига, О.С. Телетов та ін.

Кластеризація економіки в українській науці, головним чином, розглядається в контексті оптимізації розвитку підприємств та їх комплексів, а також удосконалення управління ними. Водночас, соціальна складова кластеризації, яка є, на наш погляд, базовою у формуванні економічних систем і базується на наявній системі розселення, практично, залишається поза увагою вітчизняної наукової думки.

Вважаємо, що концепція кластеризації, яка реалізуватиметься в сучасних умовах на регіональному рівні, може стати головним і визначальним фактором забезпечення регіональної конкурентоспроможності.

Адже, як відзначається у науковій літературі, у результаті кластеризації формується сприятливе підприємницьке середовище, зростає економічна активність суб'єктів господарювання всіх форм власності, прискорюються інноваційно-інвестиційні процеси, створюються ефективні економічні моделі, здатні розробляти та впроваджувати сучасну техніку та новітні технології, а, отже, виникає потреба пошуку напрямів та шляхів прискорення кластеризації економіки регіонів, що може забезпечити використання потенційного виробничого потенціалу для сталого економічного розвитку як регіону, так і країни в цілому [3].

Кластеризація економіки призводить до посилення функціональної спеціалізації окремих регіонів. Українська влада усвідомлює необхідність обліку актуальних тенденцій економічного розвитку, у зв'язку з чим на зміну традиційній політиці, в межах якої здійснюється підтримка конкретних підприємств і галузей поступово приходить кластерна політика, заснована на підтримці географічної концентрації пов'язаних один з одним фірм. Основу кластерного підходу, орієнтованого на інноваційний розвиток, складає комплексне використання соціально-економічного потенціалу, територій шляхом перерозподілу ресурсів з метою збільшення капіталізації регіонів [4].

На сучасному етапі досліджень кластерний підхід активно використовується при розробці програм перспективного розвитку економіки регіонів, при побудові чи реструктуризації регіональних економічних підсистем, розв'язанні територіальних соціальних проблем, проблем національного ресурсовикористання, якості життя населення тощо [7].

Сучасний економічний кластер, на думку О.С. Телетова, – це сукупність економічних об'єктів, об'єднаних матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками на основі взаємодії та вирішення власних інтересів кожного з них в рамках кооперації та спеціалізації виробництв, переваги яких полягають у можливості кожного з учасників кластера якнайкраще розподілити свої певним чином обмежені ресурси [6, с. 179–180].

У сучасній економічній науці класифікація кластерів здійснюється за 4 головними ознаками – галузевою належністю, характером зв'язків, географічним охопленням та видом діяльності.

На думку фахівців, основними властивостями та перевагами кластера в сучасних економічних умовах є:

- 1) наявність сконцентрованих на визначеній території підприємств однієї або суміжних видів діяльності;
- 2) взаємна підтримка підприємств у просуванні ресурсів та продукції в умовах нормальної ринкової конкуренції;
- 3) наявність великої кількості діючих в кластері малих підприємств;
- 4) вільний обмін інформацією всередині кластера;
- 5) приток інвестиційних ресурсів, які сприяють виникненню підприємств інфраструктури;
- 6) залучення ресурсів з галузей, що не можуть їх ефективно використовувати;
- 7) стимулювання підвищення конкурентоздатності продукції, що випускається, не лише всередині кластера, але і на підприємствах пов'язаних вертикальними технологічними зв'язками [1].

Виходячи з особливостей сучасного трактування процесів кластеризації в територіальних суспільних системах, а також із урахуванням нерозробленості, як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці теоретико-методологічних аспектів власне міської кластеризації, з метою оптимізації управління урбанізаційними процесами в регіоні, насамперед на етапі проектування, пропонуємо ввести в обіг поняття урбокластера.

Урбокластер у нашому розумінні – це організаційне поєднання форм розселення та видів економічної діяльності, що є джерелом поширення

низки інновацій, у т. ч. специфічного міського способу життя, та генератором росту сучасних міських агломерацій, а також трансформації останніх в класичні метрополії. Саме урбокластери, на наш погляд, повинні стати головними інструментами регулювання урбанізаційних процесів в регіоні.

Формування сучасних урбокластерів дозволить формувати стійкі метрополійні функції, які сприятимуть активізації соціальної урбанізації – поширення міського способу життя з міста-ядра майбутньої метрополії у напрямку до зовнішніх периферійних зон, так і всередині самого кластера. З урахуванням вищевикладеного, доцільно виділити дві полярні за змістом урбанізаційних процесів просторові структури – урбокластери та периферійні зони. Характерними рисами перших є ядерність (наявність одного чи декількох «ядер» – центрів зростання) та інноваційність, а других – розосередженість (диференційованість) та традиційність. В перспективі периферійна зона урбокластера трансформується в периферійний метрополійний простір.

На наш погляд, в наш час саме на базі урбокластерів доцільно планувати управління міським розвитком, оскільки лише так можна повною мірою врахувати усі наявні взаємозв'язки і тенденції розвитку систем розселення. Наприклад, недоцільно розділяти управління просторовим розвитком великого міста (рівень відповідного міського поселення) і його приміської зони (суміжні адміністративні райони), оскільки генетично і функціонально – це складові одного і того ж процесу.

У Львівській області може в найближчий час сформуватися 3 урбокластери (Львівський, Передкарпатський, Червоноградсько-Сокальський) (рис. 1).

Результатом функціонування кластера є не стільки підвищення економічної ефективності діяльності кожного із його компонентів, скільки ефект синергії, що одержується як підсумок примноження наслідків взаємної підтримки компонентів кластера між собою [6].

Важливо зазначити, що агломерування, урбокластеризація та метрополізація – це взаємопроникні стадії, складові одного і того ж урбанізаційного процесу. Адже урбокластер, який в найближчий час розглядається як одна із перспективних форм розвитку будь-якої агломерації, в перспективі переросте в метрополію. Але, агломерація – це просторове утворення, яке формується спонтанно в результаті зближення матеріальних об'єктів, що завершується появою нової просторової урбанізованої форми; урбокластер – інноваційний організаційно-

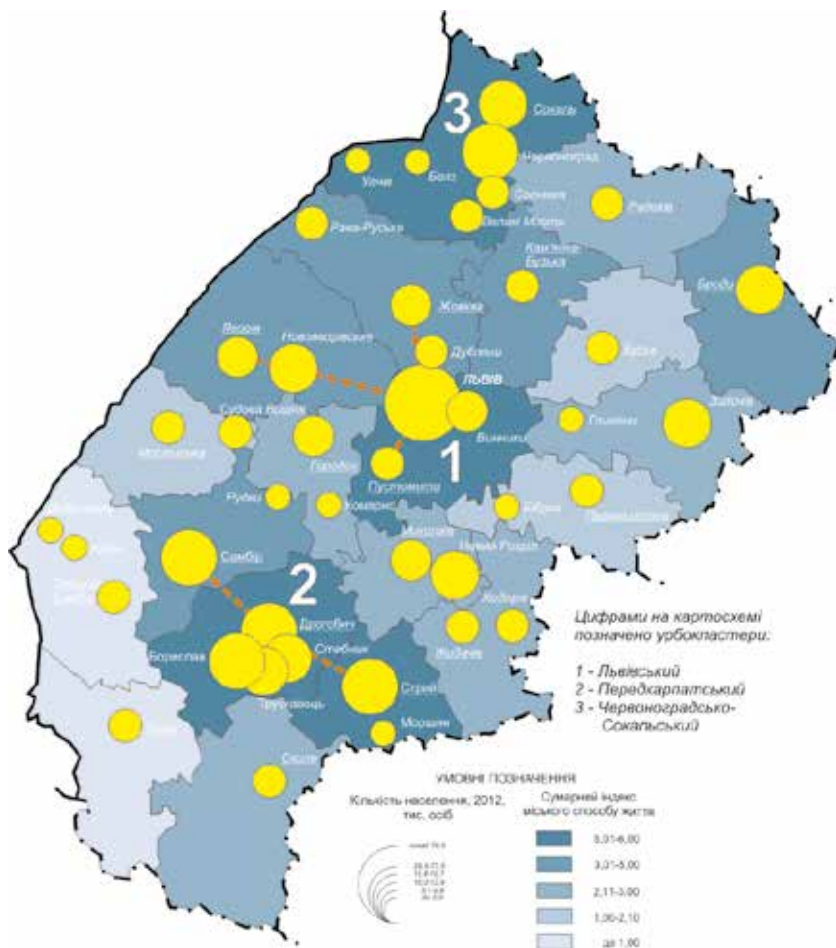

Рис. 1. Система міського розселення Львівської області як основа для виділення урбокластерів (Розроблено автором)

адміністративно-територіальний об'єкт з управлінською структурою; метрополія – соціально-економіко-політико-адміністративна структура, особливістю якої є просторова концентрація функцій, керування їх розвитку та дифузії в метрополійній зоні для забезпечення високої якості життя населення.

Отже, інноваційний характер урбанізації зумовлює необхідність обґрунтування теоретико-методологічних основ відповідних досліджень і розробки підходів до вирішення прикладних завдань міського розвитку на регіональному рівні. Водночас, з урахуванням модернізації перспективного і прогностичного характеру урбанізованих процесів, які завершуватимуться утворенням інноваційних просторових структур, варто враховувати відзначені особливості у планово-проектній та стратегічній документації як галузевій, так і комплексній регіональній. Ймовірно, що у перспективі може виникнути також необхідність у реформуванні системи адміністративно-територіального устрою з метою оптимізації управління такими процесами.

На базі отриманих результатів можливо обґрунтувати концепцію перспективного розвитку урбанізаційних процесів у регіоні; окреслити напрямки використання планово-прогностичної документації для поліпшення управління урбанізаційними процесами у регіоні; окреслити фінансове забезпечення перспективного розвитку урбанізаційних процесів в регіоні.

Список використаних джерел

1. Амоша О.І. Формування кластерної моделі соціально-економічного розвитку міста / О.І. Амоша, К.В. Некрасова // Економіка будівництва і міського господарства. – Режим доступу : <http://prev.donnasa.edu.ua/win/publish/issues/esigh/st02.pdf>
2. Лесечко М.Д. Методологічні підходи до управління розселення / М.Д. Лесечко // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми : зб. наук. пр.: за матеріалами доп. міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 21-23 травня 1998 р. ; Ч.ІІ / НАН України. Ін-т регіональних дослідж.; редкол.: відп. ред. М.І. Долішній. – Львів, 1998. – С. 43–51.
3. Лисенко І.В. Кластерна концепція інноваційного розвитку економіки регіону / І.В. Лисенко. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20111019/2_lisenko.htm.
4. Сандига І.В. Кластеризація економіки як умова її розвитку / І.В. Сандига. – Режим доступу : <http://intkonf.org/sandiga-iv-klasterizatsiya-ekonomiki-yak-umova-yiyi-rozvitku/>
5. Сучасні урбанізаційні процеси: тенденції та регіональна диференціація. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/720-suchasni-urbanizatsijni-protsesi-tendentsiji-ta-regionalna-diferentsiatsiya>
6. Телстов О.С. Маркетингове забезпечення кластеризації економіки на регіональному рівні / О.С. Телстов // Маркетинг і менеджмент інновацій – 2011. – №1. – С. 176-184.

7. Феленчак Ю. Застосування кластерного аналізу в дослідженнях ризиків демографічних втрат: місто, регіон, держава / Ю. Феленчак // Схід: аналітично-інформаційний журнал – Спец. випуск. – 2011. – №1 (108). – С. 178–182.
8. Шевчук Л.Т. Обґрунтування економічної моделі розвитку міста як вибір одного з найголовніших стратегічних пріоритетів його перспективного поступу / Л.Т. Шевчук // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці : АНТ Лтд, 2002. – С.175–181.

Шевчук Л.Т., Комарницькая А.О. Львовский урбокластер как инструмент активизации развития метрополитарных функций города Львова.

Проанализированы особенности урбанизационных процессов и их возможное развитие от агломерирования через кластеризацию в метрополитанизацию. Раскрыта суть понятия урбокластера как инновационной структуры регулирования урбанизационных процессов в регионе. Исходя из особенностей современной трактовки процессов кластеризации в территориальных системах и с учетом актуальных тенденций развития урбанизации в Украине, предложена концепция создания урбокластеров в Львовской области как организационно-административной пространственной урбанизационной формы, в дальнейшем трансформирующуюся в метрополию. Определены перспективы дальнейших исследований урбанизационных процессов.

Ключевые слова: урбанизационные процессы, агломерация, урбокластер, метрополия, метрополитанские функции, метрополитанское пространство, развитие, регулирование.

Shevchuk L.T., Komarnytska H.O. Lviv urban cluster as an instrument of activation the development of metropolitan functions of Lviv city.

In article the trends in regulation innovative structures in Lviv metropolis are analyzed. The concept of urbacluster on innovative regulation structure of urbanization processes in the region is based. Judging from the peculiarities of the modern interpretation in the clusterization processes in the territorial public systems and taking into account actual tendencies of the urbanization development in Ukraine, there is a system of urbanizational courses regulation. The list of the key regulators of urbanizational processes in the region is considered and the prospects for the further researches are outlined.

Keywords: urbanization processes, agglomeration, urboklaster, metropolis functions, metropolis, space, development, regulation.